

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

Xolboy Ibraimov Ibragimovich

Pedagogika fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillar universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrasida.

O'ZBEKISTON OLIY TA'LIM TIZIMIDA KREDIT-MODUL TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: ushbu maqolada Respublikamiz oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida jahon standartlariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, bunda kredit-modul texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari va afzalliklari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: mutaxassis modeli, kredit-modul tizimi, kredit texnologiyasi.

Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'tarish, ta'lim sifatini ilg'or xalqaro standartlar asosida takomillashtirish va oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Bu, shubhasiz, ta'lim tizimini isloh qilish, milliy va xalqaro mehnat bozori talablari darajasida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi.

Mamlakatni modernizatsiya qilish, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlantirish uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish, sohada sog'lom raqobat muhitini shakllantirish, jahon miqyosidagi raqobatbardoshligini ta'minlash bugungi kun oliy ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan hisoblanadi.

O'tgan davr mobaynida iqtisodiyotning real sektori va ijtimoiy soha ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, yangi, shu jumladan, yetakchi xorijiy oliy ta'lim muassasalari tashkil etildi, zamonaviy o'quv bosqichlari joriy etilib, talab yuqori bo'lgan bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari bo'yicha kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi. Kadrlar buyurtmachilari takliflari asosida Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatoridagi ta'lim yo'nalishi 329 taga, magistratura mutaxassisliklari 582 taga yetkazildi, 2019/2020 o'quv yilida 59 ta oliy ta'lim muassasasida sirtqi ta'lim, 10 ta oliy ta'lim muassasasida kechki ta'lim shakli joriy etildi, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar soni bakalavriat ta'lim yo'nalishi bo'yicha 410 ming, magistratura mutaxassisligi bo'yicha esa 13 ming nafarni tashkil qilib, so'nggi uch yilda 1,7 baravarga oshdi. Bu islohotlar kadrlar tayyorlashni nafaqat miqdor jihatidan balki sifat jihatidan ham yangi bosqichga olib chiqishi va "mutaxassis modeli"ni takomillashtirishga xizmat qilishi lozim.

"Mutaxassis modeli"ni takomillashtirishga yordam beruvchi muhim pedagogik shart-sharoitlar sirasida quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Moddiy-texnik shart-sharoitlar (o'quv binolari, o'quv auditoriyalari, o'quv ustaxonalari, amaliy-laboratoriyalari jihozlari), axborot texnologiyalari (radio, televideniye, kompyuter, nusxa ko'chirish qurilmalari, laboratoriya asbob-uskunalari, magnitofonlar (audio, video), trenajyorlar, kinoproektorlar, diaproektorlar, texnik vositalar majmuining mavjudligi va hokazolar).

2. O'quv-metodik meyoriy xujjatlar (davlat ta'lim standarti, namunaviy o'quv rejalari, ishchi o'quv rejalari, namunaviy o'quv dasturlari, ishchi dasturlari, darsliklari,

o‘quv qo‘llanmalari, metodik tavsiyanomalar, qo‘shimcha maxsus adabiyotlar, ko‘rsatmali vositalar, dars ishlanmalari, loyihalar va boshqalar).

3. Ilmiy pedagogik xodimlar salohiyati (o‘qituvchilar, malakali o‘quv ustalari, rahbar va texnik xodimlar).

4. Ijtimoiy hamda o‘quv-texnologik muhit (o‘qituvchi hamda o‘quvchilar, rahbarlar hamda o‘quvchilar, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlari mazmuni, yo‘nalishi, maqsadlar birligi va boshqalar).

5. Tashkiliy hamda o‘quv-amaliy faoliyatning izchil, uzluksiz hamda tizimli yo‘lga qo‘yilganligi.

Ayni paytda oliy ma‘lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish borasida eng ustuvor yo‘nalishlar qatorida oliy ta‘lim muassasalarida o‘quv rejalarni kredit-modul tizimiga o‘tkazish mexanizmlarini ishlab chiqish, individual ta‘lim traektoriyalariga asoslangan, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko‘nikmalarni – kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish kabi vazifalar belgilab berilgan.

Kredit-modul tizimi – bu modul ta‘lim texnologiyalari va ta‘lim oluvchilarning modul mazmunini o‘zlashtirishi uchun zarur bo‘lgan o‘quv yuklamasini o‘lchash birligi sifatidagi kreditlar asosida o‘quv jarayonini tashkil etish modelidir. Kredit-modul tizimida uning ikkita jihatiga e‘tibor qaratiladi:

1) ta‘lim oluvchilarning mustaqil ishini tashkil etish;

2) o‘quv jarayonida kredit-modul tizimi va ta‘lim oluvchilarning o‘quv yutuqlarini baholashning shaffof tizimini joriy etish.

O‘tgan asrning 60-yillarida modulli o‘qitish avvalo AQSH, Buyuk Britaniya va Kanadada keng yoyila boshladi. YUNESKOning 1972 yilda Tokioda o‘tkazilgan xalqaro konferensiyasida modul tizimi uzluksiz ta‘lim tizimining (kattalar ta‘limi) eng samarali tarmog‘i sifatida tavsiya qilingan edi. Keyinchalik bu nafaqat kattalar, balki o‘quvchi-yoshlar ta‘limida ham keng tarqaldi. O‘quv jarayonini modulli yondashuv asosida tashkil etish orqali ta‘lim sifatini ta‘minlash, ta‘lim natijalarining o‘zaro tan olinishiga hamda talabalar mobilligiga erishish borasida Bolonya jarayoni ishtirokchilaridan Fransiya, Daniya, Shvedsiya, Buyuk Britaniya kabi Yevropa davlatlari, Rossiya Federatsiyasi,

Belorussiya, Ukraina, Qozog‘iston Respublikasi kabi MDH mamlakatlari o‘z ta‘lim tizimida bugungi kunda yuqori natijalarga erishmoqda.

O‘zbekiston oliy ta‘lim tizimining kredit-modul ta‘lim sistemasiga o‘tishning ustuvor tomonlari quyidagilardan iborat:

– oliy ta‘lim sohasida O‘zbekistonning xorijiy davlatlar bilan munosabatlari kengaytiriladi;

– jahon ta‘lim sohasidagi izolyasiya xavfini bartaraf etiladi;

– Yevropa mamlakatlaridagi talabalar, professor-o‘qituvchilar va tadqiqotchilarni fikr almashish istiqbollari kengaytiriladi;

– xorijlik talabalarga ta‘lim xizmatlarini ko‘rsatish imkoniyatlari kengaytiriladi (O‘zbekiston oliy ta‘limining eksporti);

– yangi o‘quv texnologiyalari, o‘quv jarayoni loyihalarini ishlab chiqish va o‘quv jarayonini tashkil qilishning oqilona shakllarini qo‘llash va ta‘lim va o‘qitishning sifatini keskin oshirilishiga olib keladi;

– mehnat bozorining talablari hisobga olinadi.

Ilmiy-uslubiy adabiyotlarda modul, kredit va kompetensiyalar yaxlit bir tizimning o‘zaro chambarchas bog‘langan hamda biri ikkinchisini to‘ldirib turuvchi komponentlari sifatida talqin etiladi. Kredit-modul tizimi asosida o‘quv jarayonini tashkil etish kompetensiyaviy yondashuvni talab etadi. Modulli o‘qitishda modul tushunchasi markaziy kategoriyalardan biridir.

Adabiyotlarda modul tushunchasi mohiyati, ta‘lim mazmunini modullar asosida tashkil etish, modulli ta‘lim shakl va metodlarini ishlab chiqish borasida turlicha yondashuvlarni uchratish mumkin. Modulli o‘qitish g‘oyasi Xalqaro mehnat tashkiloti ekspertlari S.Posilethwait, V.Goldshmid, M.Goidshmid va J.Russel tomonidan Evropa davlatlarining eng progressiv va samarali ta‘lim tizimlari asosida — ta‘lim mazmuni birliklar konsepsiyasining yaratilishi bilan bog‘liq ravishda paydo bo‘lgan. Modulli o‘qitishning birinchi variantlari sifatida Amerika maktablarida kuni modullarga bo‘lish, nemislarning o‘quv materiallarini dasturiy birliklarga ajratishi kabilar e‘tirof etiladi. Pedagogik texnologiyalar sohasida jahon tajribasi tahlili ko‘rsatadiki, modulli ta‘lim

texnologiyalari bugungi kunda Yevropa va AQSH oliy ta'lim tizimida keng qo'llanilmoqda.

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, modullarda hamma narsa o'lchanadi va baholanadi: topshiriqlar, mashg'ulotlarda ishtirok etish, ta'lim oluvchilarning boshlang'ich, oraliq va yakuniy darajalari. Modulda ta'lim maqsadlari, modulni o'rganish vazifalari va darajalari, ko'nikma va malakalar aniq belgilab qo'yiladi.

Kredit texnologiyasi – bu qat'iy reglamentlashtirilgan o'quv jarayoni doirasida ta'lim traektoriyalarini tanlash va individuallashtirish asosida bilim, ko'nikma va malakalarni mustaqil va ijodiy egallash darajalarini oshiradigan hamda bilim hajmini kreditlar ko'rinishida belgilashga mo'ljallangan ta'lim texnologiyasidir. Kredit tizimiga asoslangan o'quv jarayonida ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchi pozitsiyalari ham o'zgaradi. Talaba passiv qabul qiluvchi pozitsiyasidan o'quv jarayonining faol qatnashchisiga aylanadi. Ayni paytda o'qituvchi roli ham keskin o'zgarib, u nafaqat axborot uzatuvchi, balki talabaga axborotni izlab topish, uni qayta ishlash, olgan yangi bilimlarni amaliyotda qo'llashda yordam beruvchi vazifalarini bajaradi. Kredit texnologiyasiga ko'ra har bir o'quv fani bir-biri bilan o'zaro uzviy bog'liq va biri ikkinchisidan kelib chiqadigan muammolar yig'indisi sifatida o'rganish uchun taqdim etiladi, ushbu muammolar talabalar tomonidan mustaqil o'rganib chiqilishi nazarda tutiladi. Ushbu texnologiyani qo'llash o'qituvchilarning talabalar guruhi bilan auditoriya mashg'ulotlari hajmini keskin kamaytirishni talab etadi, ayni vaqtda talabalarning mustaqil faoliyatiga ajratiladigan soatlar soni hamda o'qituvchilar bilan individual ishlash hajmi ortadi.

Ta'lim kredit texnologiyasini joriy qilishni o'rganishdagi tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, turli dunyo mamlakatlarida o'ziga xos bo'lgan xususiyatlari mavjud. Ta'lim kredit texnologiyasining maqsadga muvofiqligi va samaradorligi ko'pgina dunyo mamlakatlarining ta'lim sistemasida keng tarqalganligida ko'rinmoqda, chunki, ta'lim dasturlari yo'nalishlarining taraqqiy etishi talabalarni bilimni mustaqil o'zlashtirish va mustaqil ishi ijodiy faoliyat darajasini oshirishga imkoniyat yaratadi, demak, ta'lim sifati to'liq oshadi.

Shu tariqa, ta'lim krediti texnologiyasini joriy qilinishi shartli ravishda kadrlar tarkibi, o'quv-metodik ta'minlanganlik, moddiy-texnik ta'minlanganlik bazasi va eng

asosiysi, talabning o'zi va uning o'qishga bo'lgan munosabatiga nisbatan yuqori talablarni qo'yadi. Ta'lim kredit-modul texnologiyasida talabalarning mustaqil ta'limiga bo'lgan talabni kuchaytiradi, chunki, uy vazifasi ham baholanishi maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xorijiy mamlakatlar oliy ta'lim tizimi rivojlanishidagi kredit-kredit ta'lim sistemasini O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga joriy etilishi quyidagi afzalliklarga ega bo'ladi:

- mutaxassislarni jahon standartlari darajasida tayyorlash imkoniyati;
- o'quv jarayonini tezkor va egiluvchan tarzda rejalashtirish;
- auditoriya va mustaqil ishlash orasida optimal munosabat o'rnatish;
- o'quvchida mustaqil ta'lim olishga va mustaqil rivojlanishga ko'nikma hosil qilish;
- talabalarning bilim olishda ularga mustaqil ijodkorona yondashish malakasini va istagini singdirish;
- kredit va diplomlarni ikki tomonlama tan olish, talabalarga dars berishni hamkorlikda tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M. Tojiev, A. J. Xurramov. Oliy ta'limda o'quv jarayonini kredit-modul tizimiga o'tkazish – ta'lim sifatining kafolati // Scientific progress. 2020. №1.
2. Тоджибаева К. С. К. Профессиональная педагогическая компетентность учителя: феноменология понятия // Вопросы науки и образования. – 2018. – №. 27 (39).
3. Ibragimovna Y. O. PECULIAR WAYS OF ENHANCING FUTURE TEACHERS PROFESSIONAL SKILLS // Journal of Critical Reviews. – 2020. – T. 7. – №. 19. – С. 8272-8275.